

Länsstyrelsen
Västerbotten

Kulturhistoriska värdebeskrivningar över kyrkomiljöerna i Västerbottens län

Ursvikens kyrka, Skellefteå kommun, Västerbottens län

Kyrkomiljön

Samhället Ursviken ligger vid Skellefteälvens utlopp ca 13 km sydost om centrala Skellefteå. Under 1800-talet etablerades i detta område ett järnbruk, flera sågverk och andra industrier. Industrialiseringen medförde intensifierad sjöfart och att varvsnäringen blomstrade. Ursviken var stadfast hamn för Skellefteå stad från 1856–1913, och under denna period blev orten ett centrum för hela nedre Skelleftedalen. Både samhället och populationen präglades av sjöfarten. Många lotsar och sjömän flyttade till området och lät bygga mindre gårdsanläggningar. Kyrkan uppfördes som ett sjömanskapell 1912, av Ursvikens kristliga kapellförening, ett lokalt initiativ som verkade för gudstjänstlivet på platsen. Kapellet har senare helt byggts om.

Idag flyter bebyggelsen i Bergsbyn, Ursviken, Sävenäs och Skelleftehamn nästan ihop. Närheten till Skellefteå och de många industrierna i området innebär att arbetspendlingen och trafiken längs väg 372 är intensiv. Kyrkan ligger ganska centralt i Yttre Ursviken, vid Skelleftehamnsvägen – den gamla vägförbindelsen till Skelleftehamn som i norr löper parallellt 372:an. Väster om kyrkan finns ett mindre skogsparti, norr om vägen tar villabebyggelsen vid och i öster avslutas den gräsbevuxna och sluttande kyrkotomten med en liten skogsdunge. En asfalterad infart leder in till kyrkan från norr och man passerar kyrkan för att komma till parkeringsplatsen i söder. Väster om kyrkan finns en klockbock av trä med tälttak och valmat nedre takfall klädda med skivtäckt plåt. Kyrkan överlämnades i Skellefteå stadsförsamlings ägo 1952 och hör numera till Sankt Örjans församling, men samarbete sker också med EFS. Närmaste begravningsplats ligger mellan Sävenäs och Skelleftehamn, ca 2 km sydost om kyrkan. Den invigdes 1953 och är inte skyddad enligt Kulturminneslagen.

Kyrkan

Ursvikens kyrka uppfördes 1912 som ett sjömanskapell. För ritningarna svarade byggmästare C. Eriksson från Smedjebacken i Dalarna och byggmästare var Lars Vikström från Stämmingsgården, Skellefteå. Kapellet uppfördes i regelverkskonstruktion, med rektangulär grundplan i två våningar, ingång i väster och mitt på södra långsidan samt en utskjutande tillbyggnad i två våningar i vinkel mot norr. Den inrymde på nedre planet ett kök och läsrum för sjömän, även använd som skolsal, och på övre planet bostad för vaktmästaren och ett rum avsett för dop och andra kyrkliga förrättningar. Alla fasader var klädda med liggande ljusmålad panel, hade två gördellister och boasering med stående panel. Kapelldelen hade frontespis mot söder. Alla tak var sadeltak, troligast täckta av tegel. Mitt på kapelldelensnock satt det en takryttare med spetsig huv. Kapelldelens fönster både i bottenvåningen och på läktaren var grupperade tre och tre och hade trägotikens spetsiga överdelar, medan sjömansdelen hade rektangulära fönster med jugendtidens småspröjsade överdelar.

En genomgripande restaurering skedde 1951–1952, efter ritningar av arkitekterna Åkerblom, Stockholm (invändigt) och T. Öhman, Clemensnäs (utvändigt). Kyrkodelen fick då i stort sett den gestaltning den har idag. Takryttaren revs och en separat klockbock uppfördes. Huvudentrén mot söder sattes igen, allt listverk togs bort och de grupperade fönstren ersattes av höga spetsbågiga fönster. En lägre sakristia med sadeltak tillbyggdes i öster och ett lågt vapenhus med sadeltak tillkom i väster. Fasaden reveterades och avfärgades beige. En stor förändring skedde även 1979–1980. Då revs den tidigare sjömansdelen mot norr och en ny tillbyggnad med församlingsdel uppfördes i söder, efter ritningar av arkitekt Bo Tjärnström, Skellefteå. De två byggnadskropparna är förbundna av en mellangång i en våning, som är uppglasad mot öster men relativt sluten mot väster där den entré som numera används mest ligger. Den entrén är tillgängliggjord med en ramp, till skillnad från vapenhusentrén som har en hög stentrappa. Församlingsdelen har souterrängvåning, ungefär samma storlek och planform som kyrkdelen och samma ljus beige puts, men rektangulära fönster.

Interiören ändrades också totalt vid restaureringen 1951–1952. Ursprungligen var kyrkorummet treskeppigt med läktare placerade efter norra och södra långväggarna samt en orgelläktare i väster. De monumentala läktarpelarna anslöt till det ursprungliga tredingstakets brytning. Tredingstaket var lagt med pärlspont i ljus blågrå färg, vilket delvis finns bevarat på vinden. Altaret var försett med en s.k. altarpredikstol med trappa upp från vänster. Både denna och den femsidiga altarringen hade marmorade speglar. Väggarna hade stående ljusmålad panel, men med mörkare boasering och snickeridetaljer. Den enkla, öppna bänkinredningen saknade gavlar och var målad i mörka färger. Förändringarna på 1950-talet innebar att sidoläktarna revs och orgelläktaren sänktes. Läktarfönstren togs som tidigare nämnts bort medan de nedre fönstren gjordes om och blev högre. Det är ovisst om den kvarvarande gamla panelen sparades under de uniteskivor som väggarna kläddes med. Taklaget sänktes och ett nytt bjälklag gjordes. Innertaket utformades med ett högt och spetsigt tak i mitten och med två lägre plana tak på sidorna, för att efterlikna sidoskepp. I samband med tillbyggnaden av sakristia drogs korets mittparti fram så att ingångar till sakristian från sidoskeppen ryms därbakom. All fast inredning byttes också ut. En ny öppen bänkinredning gjordes med rektangulära marmorade gavlar, liksom en ny altarring och ny predikstol. Den senare placerades till höger (söder) om koret. Koret byggdes också upp med tre trappsteg. Centralvärme och ny armatur installerades. Några år efter den stora ombyggnaden kapade och demonterade man pelarna som bar upp taket. Det har lett till vissa problem med att taket säckar ner en aning.

Kyrkorummet har därefter fortsatt att förändras. En ny altarprydnad i form av en triptyk målades av konstnären Torsten Nordberg 1953. År 1966 kortades bänkarna vid väggarna med 50 cm, så att sidogångar bildades. I samband med att den gamla församlingsdelen revs 1979–1980 sattes igen en vikvägg mot denna i kyrkorummets nordöstra hörn och en ny ingång till kyrkorummet togs upp mot den nya församlingsdelen i sydväst, där det tidigare suttit ett fönster. Ovanför dörren, i den nisch som blev kvar av den gamla fönsteröppningen, placerades den glasmålning av glasmästare Henning Andersson, Skellefteå, som från 1931 till 1951 suttit i korfönstret på läktarvåningen. Predikstolen sänktes, uniteskivorna på väggarna togs bort och ny liggande panel med stående boasering sattes upp. Korets framdragna mittparti har stående panel. År 1986 tillkom en kororgel på korets norra sida. Ytterligare förändringar skedde 1998, då korgolvet sänktes och golvbjälklaget byttes ut p.g.a.

hussvamp. Nytt golv, altare, altarring, dopfunt samt körplats intill kororgeln tillkom. Väggarna och troligtvis även inredningen målades, treglasfönster sattes in och sannolikt kläddes också taket samtidigt med gipsskivor. På senare år har en nedpendlande OH-duk placerats framför kororgeln utan tillstånd från Länsstyrelsen.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Ursvikens expansion från jordbruksby till ett samhälle hör samman med industrialiseringen i nedre Skellefte dalen och ortens betydelse som hamn för Skellefteå stad 1856–1913. Ursviken blev centrum för sjöfarten i området och när Ursvikens kyrka uppfördes 1912 var det som sjömanskapell med integrerade lokaler för sjömän. Fortfarande påminns man om den betydelse sjöfarten haft för orten genom gatunamnen i yttre Ursviken. Det forna sjömanskapellet är dock kraftigt och kontinuerligt förändrat sedan byggnadstiden 1912. Utvändigt präglas kyrkoanläggningen idag huvudsakligen av två stora ombyggnader: först och främst 1950-talets restaurering när panelarkitekturen ersattes av revetering, fasadschemat med dess kopplade fönster totalt omgestaltades, takryttaren och frontespisen revs samt utskjutande vapenhus och sakristia tillkom. Från att ha varit ett kapell med sekelskiftets panelarkitektur och inslag av nygotik, förvandlades byggnaden till en rationell modernistisk kyrka med svagt klassicistiska drag. Dess sakrala karaktär förstärktes en aning med det utskjutande korpartiet i öster samt den fristående klockbocken och det låga vapenhusets placering i väster. Den andra stora ombyggnad som präglar byggnaden utvändigt är den som genomfördes 1979–1980, då den höga församlingsdelen i nordost revs och ersattes av en ny församlingsdel på kyrkans sydvästra sida, förbunden med en låg entrébyggnad.

Lika förändrad som exteriören är interiören. Även här innebar 1950-talsrestaureringen en total omgestaltning, och idag återstår mycket litet av byggnadens ursprungliga delar. På vinden finns delar av det gamla panelklädda taket och pelarna med skurna detaljer kvar ovanför det nuvarande takbjälklaget. På ny placering sitter den glasmålning som fanns i korfönstret under perioden 1931-52 bevarad. I övrigt är kyrkorummet mycket en produkt av 1950-talets genomgripande restaurering, men lika mycket av de många förändringar som skett sedan dess under 1970-, 80- och 90-talen. Det går därför inte att säga att en viss tid eller stil dominerar kyrkorummet idag. Den sammanhållna färgsättningen gör att det ändå inte spretar åt alltför olika håll, men på grund av de många förändringarna och tilläggen är autenticiteten låg och det kulturhistoriska värdet begränsat.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkans exteriör präglas till stor del av 1950-talets ombyggnad, medan församlingsdelens exteriör är relativt oförändrad sedan den uppfördes 1980.

Litteratur- och källförteckning

Bebyggelsehistorisk tidskrift. Nr 22, 1991. Uppsala 1992.

Bebyggelsen i Nedre Skellefteå. Kulturhistorisk bebyggelseinventering i Skellefteå kommun, nr 6. Skellefteå 1979.

Vård- och underhållsplanen för Ursvikens kyrka. Västerbottens museum 2004.

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=808495> (Sankt Örjans församling)

Inventeringsdatum: 2011-10-14

Ansvar karaktäristik och bedömning: Annika Lindberg, Historiska Hus AB och Andreas Grahn, Länsstyrelsen Västerbotten. Texten fastställd i feb 2012.

Rapport: Andreas Grahn

Ursvikens kyrka, Skellefteå kommun, Västerbottens län

Ovan: Ursvikens kyrka ligger i Yttre Ursviken, vars gatunamn fortfarande minner om den betydelse sjöfarten haft för samhällets utveckling. Här låg Skellefteå stads hamn åren 1856–1913. Kyrkan uppfördes som sjömanskapell av Ursvikens kristliga förening 1912 och inrymde förutom kapell även lokaler för sjömän. På det gamla fotografiet ovan, som är hämtat från ett vykort, ser man hur byggnaden såg ut från öster. Till vänster ligger kapelldelen med spetsbågiga fönster, till höger sjömansdelen med skollokal etc. Den ursprungliga karaktären, med sekelskiftets panelarkitektur och nygotiska former, förändrades totalt vid den stora ombyggnaden 1951–52. Foto ur boken Ursviken förr och nu. Satellitbild från www.maps.google.se.

Höger: Bilden är tagen från nästan samma vinkel som bilden ovan och visar hur kyrkan ser ut idag. På 1950-talet revs frontespis, takryttare och fasadpanel, kyrkan reveterades och fick nya fönster, tillbyggd sakristia och vapenhus. År 1979–80 revs församlingsdelen mot norr och en ny församlingsdel byggdes mot söder. Utvändigt är byggnaden relativt välbevarad sedan 1950-talet respektive 1980-talet. Foto: Rune Wällberg/Västerbottens museum 2003.

Kyrkan präglas utvändigt helt och hållet av 1950-talsrestaureringen, när även klockbocken tillkom i väster. Idag används den tillgängliggjorda ingången mellan kyrkan och församlingsgården som huvudingång.

Ursvikens kyrka, Skellefteå kommun, Västerbottens län

Även invändigt är kyrkan totalt förändrad. Övre vänstra bilden visar det ursprungliga utseendet, med läktare, stående panel, enkla gavellösa bänkar, femsidig altarring, altarpredikstol och uppvärmning med järnkamin. Övre högra bilden är från 1953, när den stora restaureringen var genomförd och Torsten Nordbergs altarskåp kommit på plats. I princip alla ytskikt och all inredning var ny och fönsterformerna ändrade. Koret var uppbyggt, centralvärme installerad med radiatorer på väggarna och all belysning bytt. Vänstra fotot kommer från boken *Ursviken förr och nu* (okänd fotograf). Högra fotot: Wollmar Lindholm/Skellefteå museum, 1953.

Även efter 1953 har kyrkorummet fortsatt att förändras. När nya församlingsdelen tillkom ersattes ingången till gamla församlingsdelen av ett fönster i nordost medan ett fönster ändrades till ny ingång i sydväst. Nuvarande panelen tillkom och predikstolen sänktes. År 1998 sänktes koret. Golven, altaret, altarringen och dopfunten byttes ut och väggar och inredning målades om. Idag är kyrkorummet ett resultat av alla förändringar som kontinuerligt skett sedan 1950-talet och det går därför inte säga att en viss tid dominerar. Den sammanhållna färgsättningen gör att det ändå inte spretar alltför mycket åt olika håll. Det kulturhistoriska värdet är emellertid begränsat.

Ursvikens kyrka, Skellefteå kommun, Västerbottens län

Ovan, vänster: I nischen i f.d. sydvästra fönstret, ovan den nya entrén, sitter numera den glasmålning som under perioden 1931–51 utgjorde korfönster. Det är skapat av glasmästaren Henning Andersson, Skellefteå.

Ovan, mitten: Det lilla vapenhuset med toaletter tillkom 1951–52, men används ganska lite idag.

Ovan, höger: Sakristian i öster tillkom också 1951–52.

Förbindelsebyggnaden mellan kyrka och församlingsdel, som tillkom 1980, inrymmer entré, kapprum och toaletter. Mellan fönstren sitter nu de lampetter som tillkom i kyrkorummet 1952. Placeringen förefaller något främmande för rummets karaktär.

Församlingsdelen har väl tilltagna samlingslokaler. På bilden syns en av dem, med för 1980-talet tidstypiska armaturer.